

Pawłowa relektura Rdz 1, 1 w hymnie chrystologicznym Kol 1, 15–20

Paul's Re-Reading of Genesis 1:1
in the Christological Hymn of Colossians 1:15–20

Prawda o tym, że Bóg stworzył wszystko w Chrystusie, wybrzmiewa w sposób uroczysty w stychach Pawłowego hymnu chrystologicznego w Kol 1, 15 nn¹. Nie wystarczy jednak zatrzymać się w pełnym podziwie dla harmonii tego utworu uniesieniu. By zrozumieć zamysł przyświecający Apostołowi pogan, poznać tło jego refleksji teologicznej i pojąć w pełni głębię tej refleksji, należy odwołać się do bogactwa tradycji starotestamentalnej od Księgi Rodzaju, poprzez proroków, aż do ksiąg sapiencjalnych, co stawia sobie za cel niniejsza publikacja.

Bóg stworzył wszystko ἐν αὐτῷ

W kontekście Kol 1, 15–20 prawda powyższa wybrzmiewa w pierwszej części hymnu chrystologicznego, którego struktura prezentuje się

¹ Tematyka hymnów Pawłowych jest poruszana m.in. w publikacjach: J.-N. Aletti, *Colossiens 1,15–20. Genre et exégèse du texte. Fonction de la thématique sapientielle*, (AnBib 91), Romae 1981; A.M. Buscemi, *Gli inni di Paolo. Una sinfonia a Cristo Signore*, Jerusalem 2000; J. Kozyra, *Chrystologiczne hymny i kantyki Nowego Testamentu*, w: *Verbum caro factum est. Księga pamiątkowa dla Ks. Prof. Tomasza Jelonka w 70. rocznicę urodzin*, red. R. Bogacz, W. Chrostowski, Warszawa 2007, s. 289–304; H. Langkammer, *Hymny chrystologiczne Nowego Testamentu. Najstarszy obraz Chrystusa*, Katowice 1976; J. Łach, *Hymn o pierwszeństwie Chrystusa (Kol 1,15–20)*, w: *Księga pamiątkowa poświęcona Ks. Prof. Dr Hab. Józefowi Kudasiewiczowi z okazji 70-lecia urodzin*, red. S. Bielecki, H. Ordon, H. Witczyk, Kielce 1997, s. 294–306; R.P. Martin, *Hymns, Hymn Fragments, Songs, Spiritual Songs*, w: G.F. Hawthorne, R.P. Martin, D.G. Reid, *Dictionary of Paul nad His Letters*, Downers Grove – Leicester 1993, s. 419–423; W.J. Porter, *Creeds and Hymns*, w: *Dictionary of New Testament Background*, red. C.A. Evans, S.E. Porter, Downers Grove – Leicester 2000, s. 231–238; J.T. Sanders, *The New Testament Christological Hymns. Their Historical Religious Background*, (SNTSMS 15), Cambridge 1971; K. Wengst, *Christologische Formeln und Lieder des Urchristentums*, Gütersloh 1972.

jako trójdzielna A B A². W części A (ww. 15–16) Chrystus jest przedstawiony jako obraz Boga i pierworodny całego stworzenia, w części B (ww. 17–18a) opisane jest Jego pierwszeństwo, z kolei część A' (18b–20) prezentuje Chrystusa – jako początek i pierworodnego spośród umarłych³. Strukturę mikrojednostki literackiej Kol 1, 15–16 można wyakcentować w sposób następujący:

a) w. 15: podwójna charakterystyka Syna

ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ θεοῦ τοῦ ἀοράτου,
πρωτότοκος πάσης κτίσεως,

b) w. 16: motywacja wyjaśniająca

ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα
ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ τῆς γῆς,
τὰ ὄρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα,
εἴτε θρόνοι εἴτε κυριότητες
εἴτε ἀρχαὶ εἴτε ἔξουσiai·
τὰ πάντα δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν ἔκτισται·

Nietrudno zauważyć, że temat nas interesujący jest przedstawiony jako motywacja (ὅτι) wypowiedzi zawartej w w. 1, 15b, że Syn, „obraz Boga niewidzialnego” jest „pierworodnym wobec każdego stworzenia”. Myśl zawartą w w. 16 można interpretować w dwojaki

² Pojawiający się dwukrotnie w pierwszej części schemat: ὅς ἐστιν... ὅτι ἐν αὐτῷ jest zbieżny w formie wypowiedzi, lecz różni się co do zawartości tematycznej: w 1, 15–16 postać, której chwalebna wybrzmiewa w hymnie, zostaje opisana jako: ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ θεοῦ τοῦ ἀοράτου (1,15a) oraz πρωτότοκος πάσης κτίσεως (1, 15b). Sformułowania te podkreślają Jego rolę kosmiczną „w stworzeniu wszystkiego”. Kol 1, 17–18a, będąc strofą pośrednią, rozpoczyna się od idei dotyczącej prymatu Chrystusa w czasie (1,17a), rozwija temat pierwszeństwa egzystencjalnego nad wszystkimi rzeczami (1,17b) oraz wprowadza odniesienie do Jego prymatu eklezjologiczno-soteriologicznego (1,18a), który to temat będzie miał swoją kontynuację w drugiej części hymnu. W 1,18b–20 Chrystus zostaje określony jako ἀρχή, πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν, co uwydatnia Jego funkcję soteriologiczną w perspektywie pojednania wszystkich rzeczy ze sobą i z Bogiem. Zatem można tutaj mówić o swoistej argumentacji progresywnej w odniesieniu do dwóch zestawionych ze sobą koncepcji, w które mówi się o podwójnej roli Chrystusa: kosmiczno-stwórczej oraz kosmiczno-zbawczej.

³ Istnieją również inne propozycje usystematyzowania struktury hymnu na: dwie strofy w przybliżeniu równe, w których wyakcentowane są: teologia (1,15–17) i ekonomia (18–20); dwie strofy pierwotnie równe, a w obecnej – poredakcyjnej postaci nierówne co do długości (1,15–18a i 1,18b–20); dwie strofy o nierównej długości, w których jest mowa o stworzeniu (1,15–18a) oraz zbawieniu (1,18b–20); trzech strof (1,15–16b; 16c–18a; 1,18b–20); cztery strofy w układzie koncentrycznym (1,15–16; 1,17; 1,18a; 1,18b–20); pięć strof (1,15–16a; 1,16bc; 1,17–18; 1,19–20a; 1, 20bc). Zob. B. Adamczewski, *List do Filemona. List do Kolosan*, (NKB.NT XII), Częstochowa 2006, s. 192.

sposób: 1) Bóg jest stwórcą wszechrzeczy; 2) (według intuicji Pawłowej) Bóg stworzył wszystkie rzeczy w Chrystusie. Takie potraktowanie tej wypowiedzi zdeterminowane jest również przez konstrukcję syntaktyczną, w której wszystkie elementy odnoszą się do głównego czasownika. I tak wyrażenie przyimkowe ἐν αὐτῷ⁴ odnosi się właśnie do *passivum theologicum* ἐκτίσθη, który za podmiot gramatyczny ma τὰ πᾶντα, lecz jako podmiot logiczny samego Boga. Należy zwrócić uwagę na sekwencję trzech prawie synonimicznych złożeń przyimkowych: ἐν αὐτῷ – δι’ αὐτοῦ – εἰς αὐτόν, które nadają zawartym w tym wersecie wypowiedziom na temat Chrystusa typowej dla św. Pawła retorycznej emfazy (por. 1 Kor 8, 6; Rz 11, 36). Takie usytuowanie wymienionych tutaj wyrażen przyimkowych jest postrzegane przez niektórych autorów jako klucz interpretacyjny całej wypowiedzi, wskazujący na decydującą rolę Chrystusa⁵. Św. Paweł nawiązuje zatem do zasadniczego artykułu *credo* Ludu Pierwszego Przymierza, przekazanego nam poprzez tradycję judaizmu, która bierze początek w słowach: בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ, *Na początku Bóg stworzył niebo i ziemię* (Rdz 1,1)⁶ i reinterpretuje te słowa w kluczu chrystologicznym.

Starotestamentalna inspiracja wypowiedzi Pawłowej

Uroczyste wyznanie zawarte w Rdz 1,1, a przytoczone powyżej, przez pryzmat syntaksy należy uznać za wstęp do całego przesłania Biblii, które stanowi szczególną więź pomiędzy stworzeniem a całą historią Zbawienia, ponieważ jej autorem jest sam Bóg⁷. בְּרֵאשִׁית:

⁴ Oprócz powtarzającego się w różnych formach przymiotnika πᾶς oraz ciągłego powrotu do terminów oznaczających pierwszeństwo postaci opisywanej: πρωτότοκος (1,15b.18c), ἡ κεφαλὴ (18a), ἀρχή (1,18b), πρὸ πάντων (1,17a), również zaimkek αὐτός w różnych formach: αὐτός (1,17c.18a.d), αὐτοῦ (1, 20b), ἐν αὐτῷ (1,16a,17b,19), δι’ αὐτοῦ (1,16f; 20a.c), εἰς αὐτόν (1,16f.20a) pełni tutaj funkcję strukturotwórczą.

⁵ Por. B. Adamczewski, dz. cyt., s. 198; J.-N. Aletti, dz. cyt., s. 99.

⁶ Por. P.T. O’Brien, *Colossians, Philemon*, (WBC 44), Waco 1982, s. 46; B. Adamczewski, dz. cyt., s. 200; F. Manns, *Col 1,15–20: midrash chrétien de Gen 1,1*, „Revue des Sciences Religieuses” 53 (1979), s. 100–110. Manns optuje za uznaniem hymnu zawartego w Liście do Kolosan jako midrasz, chociaż pośrodku swojej argumentacji (s. 105) przyznaje, że opis dzieła stworzenia jest zreinterpretowany. Takie stwierdzenie zdaje się podpowiadać hipotezę o Pawłowej releksurze tekstu Rdz 1,1 w świetle przesłania ksiąg prorockich oraz literatury sapiencjalnej ST.

⁷ Zob. A.M. Buscemi, dz. cyt., s. 55–56.

przyimek **בְּ** może przybierać różne znaczenia⁸. W tym miejscu można go zinterpretować jako przyimek statyczny miejsca bądź czasu. Z racji faktu, że w Rdz 1,1 przyimek ten łączy się z terminem **רֵאשִׁית**, oznaczającym „początek”, „wstęp”, przybiera on znaczenie czasowe: „na początku”⁹. Ponadto, nie mając innych odniesień czasowych, przyimek ten jest desygnatem czasu absolutnego i niedookreślonego, w którym dokonuje się stworzenie. Jest to absolutny początek czasu, w którym „Bóg stworzył świat”. W tym znaczeniu samo wyrażenie przyimkowe **בְּרֵאשִׁית** musiało zostać umieszczone przed terminem nadrzędnym, w ścisłej łączności z *qatal* **בָּרָא**, by stać się cennym określeniem okolicznikowym czasu: „Na początku Bóg stworzył”¹⁰. Wszystko inne będzie miało miejsce już po tym absolutnym początku. Przed nim, według Biblii, jest tylko aczasowość wieczności Bożej, natomiast po nim mamy do czynienia z progresywnym rozwojem historii zbawienia. Na początku czasu jest Bóg, który objawia się ludzkości jako jedyny Stworzyciel. **בָּרָא**: „stwarzać” to 3. osoba l. poj. *qatal*. Czasownik ten opisuje wydarzenie jedyne w swoim rodzaju i niespodziewane, a w przypadku Rdz 1,1 wyraża czynność przeszłą dokonaną, która w języku greckim jest opisywana przez aoryst punktualny (*effectivum-complexivum*)¹¹. Termin **בָּרָא** użyty został około 54 razy w pismach ST i to zarówno w formie *qatal*, jak i *nifal* i jako podmiot ma: Boga, który stwarza niebo i ziemię (por. Rdz 1,1.21; 2,3–23; Ps 89,13; 148,5; Iz 40,26.28; 41,20; 42,5; 45,7.8.12.18; Jr 27,5), mężczyznę i kobietę (por. Rdz 1,27; 5,1.2; 6,7; Pwt 4,32; Ps 89,48; Iz 43,7; 45,12; 51,12; Am 4,13; Koh 12,1), istoty żyjące (por. Ps 104,30), niebo nowe i ziemię nową (por. Iz 65,17–18; 66,22; 48,7; Jr 31,22), lud Izraela (por. Ps 102,19; Iz 43,1.15; Ml 2,10), obce narody (por. Ez 21,35). Bliskie znaczeniowo w sensie teologicznym Boga powołującego do życia poszczególne stworzenia są czasowniki: **אָנַח** (por. Rdz 1,7; 1,16; 1,25) i **קָנָה** (por. Rdz 14,19.22)¹². Czasowniki tutaj wymienione tylko w niektórych miejscach opisują Boży akt stworzenia. Dla przykładu, w przypadku, gdy słowo **אָנַח** odnosi się do Boga, wskazuje ono na Jego działanie dla dobra człowieka w ramach stworzenia

⁸ Zob. P. Jüon, T. Muraoka, *A Grammar of Biblical Hebrew, Syntax* (Subsidia Biblica 14/II), PIB, Roma 1993, § 133c. Podkreślić należy przede wszystkim sens lokalny, czasowy oraz tzw. *beth essentiae*.

⁹ Zob. H.P. Müller, *ad vocem* **רֵאשִׁית**, w: *ThLOT* III, s. 1192; G.J. Wenham, *Genesis 1–15*, (WBC 1), Waco 1987, s. 14.

¹⁰ Zob. P. Jüon, T. Muraoka, dz. cyt., § 155p.

¹¹ Zob. tamże, § 112cd.

¹² Zob. W. Foerster, **κτίζω**, w: *ThDNT* III, s. 1007–1009.

i realizacji Bożego planu zbawienia. W każdym razie, wszystkie wymienione powyżej czasowniki są wyraźnym potwierdzeniem Bożego dzieła stworzenia, w szczególności jednak słowo בָּרָא stało się *terminus technicus*, opisującym stwórcze działanie Boże, które nie ma podobieństw ani analogii w życiu codziennym. Bóg sam stwarza mocą swojego życiodajnego Słowa. LXX używa dwóch słów: ποίηώ i κτίζω , jednak to ten drugi czasownik jest terminem bardziej adekwatnym dla wyrażenia stwórczego działania Boga¹³. Czasownik κτίζω został użyty w LXX 65 razy, z czego 16 razy tłumaczy hebrajskie słowo בָּרָא , 3 razy קָנָה , 2 razy יָצַר , 3 razy jest odpowiednikiem innego rzadko występującego w BH terminu, natomiast w 39 przypadkach występuje w tekstach napisanych w oryginale greckim¹⁴. Z teologicznego punktu widzenia zarówno użycie בָּרָא , jak i κτίζω podkreśla następujące zasadnicze myśli: 1) Bóg jest absolutnym początkiem każdego stworzenia, pojmowanego zarówno jako akt stwórczy, jak i wynik działania stwórczego. To On poprzez stworzenie daje początek historii zbawienia i dlatego też jest Panem wszechświata i jego historii; 2) Stworzenie jest aktem wszechpotęgi i miłości, który to z nicości powołuje do istnienia wszystko przez Jego słowo. W związku z powyższym, akt ów znaczy początek związku osobowego pomiędzy Bogiem i Jego stworzeniami, w szczególności zaś relacji miłości z człowiekiem; 3) Wszystkie stworzenia zależą od Boga, ponieważ przez Niego zostały stworzone; 4) Boży akt stwórczy znaczy początek progresywnego zaangażowania się Boga w realizację Jego θέλημα , Jego planu względem stworzenia, szczególnie względem człowieka, bowiem po Bożym dziele stworzenia następuje Jego dzieło odkupienia, które należy pojmować jako „nowe stworzenie”¹⁵. אַלְהֵיִם : „Bóg” – jest to *plu-*

¹³ Zob. G. Petzke, κτίζω , w: *DENTII*, kol. 121. NT przedstawia koncepcję stworzenia zawartą w LXX i w judaizmie postbiblijnym, które nie używają terminu δημιουργός , tak bardzo rozpowszechnionego w ówczesnym świecie.

¹⁴ Zob. W. Foerster, dz. cyt., s. 1023–1028.

¹⁵ Por. tamże, s. 1005–1035; zob. S. Wypych, 'Nowe niebiosy i nowa ziemia'. *Rozwój biblijnej idei 'nowego stworzenia'*, „*Analecta Cracoviensia*” 3 (1971) s. 229–235; J.R. Levison, *Creation and New Creation*, red. G. F. Hawthorne, R. P. Martin, D. G. Reid, *Dictionary of Paul nad His Letters*, s. 189–190. Levison utrzymuje, że istnieją trzy sposoby rozumienia nowego stworzenia: 1) Przez każdego konwertytę. Tutaj następuje odwołanie się do tekstu *GenR* 39,4, który to uważa za „nowe stworzenie” poganina nawróconego na judaizm. Również apokryf *JosAs* 15,4 potwierdza ten sposób interpretacji „nowego stworzenia”; 2) Przez wspólnotę wiary (dotyczy to w sposób szczególny Ga 6,15). W świetle Iz 65,17–19 *oto ja stwarzam nowe niebiosy i nową ziemię... i uczynię z Jerozolimy wesele i z jej ludu radość*, Kościół powinien być uważany za Nowy Izrael, w którym zarówno Żydzi, jak i poganie tworzą jeden lud, nowego człowieka; 3) Przez cały kosmos. Wizja nowych niebios i nowej ziemi jest elementem charakterystycznym apokaliptyki żydowskiej (Jub 4,16; 1 Hen 45,4–5; 51,4–5; 2 Bar 73–74).

ralis excellentiae, albo *pluralis maiestatis*, który należy jednoznacznie interpretować w liczbie pojedynczej¹⁶. Jako podmiot zdania Bóg jest nazwany jedynym autorem stworzenia. Tradycja sapiencjalna późnego judaizmu odwoła się w swojej refleksji do pośredników stworzenia, za których uzna Mądrość oraz zastępy Aniołów¹⁷. Stworzyciel pozostaje ten sam: Bóg, który stwarza niebo i ziemię, ludzi i wszystko, co na świecie istnieje. **אֱת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ** – jak podpowiada partykuła **אֱת** – niebo i ziemia są przedmiotem Bożego aktu stworzenia. Ponieważ dwa rzeczowniki tutaj występujące są poprzedzone rodzajnikami określonymi, stąd nie można wykluczyć, że wyrażenie **הָאָרֶץ וְאֶת הַשָּׁמַיִם** opisuje nie tyle świat jako całość, lecz wskazuje ono na dwie sfery przestrzeni stworzonej przez Boga, w których realizuje On swój zamysł stwarzania wszystkich rzeczy¹⁸. Przekaz w refleksji judaizmu biblijnego **הַשָּׁמַיִם** stało się mieszkaniem Boga (por. Ps 2, 4) i chociaż chwała Boga przewyższa niebiosą (por. 1 Krl 8, 27; Hi 11, 7–15; 22, 13; Ps 113, 4b), to właśnie w nich postawiony jest tron Boga (por. Ps 11, 4; Am 9, 6) i tam zamieszkują zastępy Aniołów oraz mocy niebieskich (por. Rdz 22, 11). Drugi rzeczownik **הָאָרֶץ** określa miejsce zamieszkania ludzi i ich władania nad innymi stworzeniami (por. Rdz 1, 28). Taką interpretację można znaleźć również w Ps 115, 16: *Niebo jest niebem Pana, synom zaś ludzkim dał ziemię*. Tę samą linię refleksji teologicznej zawiera Psalm 148, w którym wszystkie stworzenia niebieskie (aniołowie, zastępy, słońce, księżyc, gwiazdy świecące) otrzymują polecenie oddania chwały Stwórcy, gdyż to właśnie On *nakazał i zostały stworzone* (Ps 148, 1–6). Również z ziemi ma się wznieść hymn pochwalny wszystkich stworzeń, a w szczególności mężczyzn i kobiet, młodzieńców i dziewcząt, starców i dzieci, *bo tylko Jego imię jest wzniosłe* (Ps 148, 7–13)¹⁹. Chwalba ta w Ps 8 staje się modlitwą – podziwem dla wielkich dzieł Bożego stworzenia²⁰: *O Panie, nasz Boże, jak przedziwne Twe imię po wszystkim ziemi! Tyś swój majestat wyniósł nad niebiosą. Gdy patrzę na Twe niebo, dzieło Twych palców, księżyc i gwiazdy, któreś Ty utwierdził: czym jest czło-*

¹⁶ Zob. P. Jüon, T. Muraoka, dz. cyt., § 136d; 150f.

¹⁷ Najbardziej znaczący jest tekst Prz 8, 22–31, w którym aż 6 razy podkreślone jest istnienie mądrości jeszcze przed stworzeniem. Szerzej na ten temat: R.E. Murphy, *Wisdom in the Old Testament*, w: *Anchor Bible Dictionary*, red. D.N. Freedman, t. VI, New York 1992, s. 924–928.

¹⁸ Zob. G.J. Wenham, dz. cyt., s. 15.

¹⁹ Zob. D.R. Hillers, *A Study of Psalm 148*, „Catholic Biblical Quarterly” 40 (1978) s. 323–324; L.C. Allens, *Psalms 101–150*, (WBC 21), Waco 1983, s. 313–314.

²⁰ Zob. M. Cimosa, *Mia luce e mia salvezza è il Signore. Commento esegetico-spirituale dei salmi (Salmi 1–50)*, Roma 2004, s. 79–81.

wiek, że o nim pamiętasz, i czym syn człowieczy, że się nim zajmujesz? Uczyniłeś go niewiele mniejszym od istot niebieskich, chwałę i cziągę go uwieńczyłeś. Obdarzyłeś go władzą nad dziełami rąk Twoich; złożyłeś wszystko pod jego stopy: owce i bydło wszelakie, a nadto i polne stada, ptactwo podniebne oraz ryby morskie, wszystko, co szlaki mór przemierza. O Panie, nasz Panie, jak przedziwne Tve imię po wszystkiej ziemi (Ps 8. Por. Ps 19; Ps 89,12–15; Ps 104). Jednak spójność pomiędzy dziełem stworzenia i historią zbawienia została najpełniej wyrażona w Ps 137,3–7 oraz w tzw. wielkim *Hallelu* (Ps 136), który wychwala Boga za to, że stworzył niebo i ziemię (136,4–9.26) i wyzwobodził Izraela z niewoli (136,10–25)²¹.

Również przesłanie ksiąg prorockich podąża za tym wyznaniem wiary w Boga Stworzyciela i łączy je z pozostałą częścią historii zbawienia. Poprzez takie zestawienie tych dwóch aspektów Bożego działania podkreśla się, że stworzenie jest pierwszym aktem zbawczego działania Boga (por. Jr 5,22–25; 27,5–7). Znaczące są teksty Księgi Amosa: *On to jest, który tworzy góry i stwarza wichry* – וּבְרָא רוּחַ וַיִּצַר הַרִים, *myśli ludzkie poznaje, wywołuje jutrzenkę i ciemność, stąpa po wyżynach ziemi. Pan, Bóg Zastępów, jest imię Jego* (Am 4,13). Prorok Jeremiasz w zachwycie mówi: *Ach, Panie Boże, oto stworzyłeś niebo i ziemię* – אַתָּה אֵלֵהֶם וְאַתָּה אֵלֵהֶם – *wielką swoją mocą i wyciągniętym ramieniem. Żadna rzecz nie jest niemożliwa dla Ciebie* (Jr 32,17) i zaraz potem oddaje głos samego Pana: *To mówi Pan: Jeżeli nie istnieje moje przymierze z dniem i nocą, jeśli nie ustaliłem praw nieba i ziemi, wtedy rzeczywiście odrzucę potomstwo Jakuba i Dawida, mojego sługi, tak że nie wezmę z jego rodu panujących nad potomkami Abrahama, Izaaka i Jakuba. Odmienię bowiem ich los i zlituję się nad nimi* (Jr 33,25–26). W tekstach Iz 40,10–31; 41,17–20; 44,24–45,13 teologiczna refleksja nad stworzeniem jest wykorzystana do ukazania prawdy o tym, że Bóg zawsze działa i kieruje wydarzeniami historii człowieka, ale też do zachęcenia ludu, by był wierny przymierzu (Iz 40, 9–31) oraz by przypomnieć, że wyzwolenie z niewoli oraz stworzenie są dziełem samego Boga: *Tak mówi Pan, twój Odkupiciel, Twórca twój jeszcze w łonie matki* (וַיִּצְרֶךָ בְּבֶטֶן) (נְאֻמַּתְךָ): *«Jam jest Pan, uczyniłem wszystko (כל) עָשָׂה כֹל»*, *Sam*

²¹ Zob. L.C. Allens, dz. cyt., s. 231–234. Część autorów umieszcza ten psalm w kontekście kultycznym, dowodząc, że został on skomponowany na święto paschy. Również późniejsza tradycja judaizmu będzie łączyć świętowanie paschy z nocą stworzenia. Dla Filona z Aleksandrii wiosna, a w związku z tym obchodzona w miesiącu Nisan pascha, jest pamiątką stworzenia (zob. F. Manns, *Il giudaismo. Ambiente e memoria del Nuovo Testamento*, Bologna 1995, s. 113–115).

rozpiąłem niebiosa, rozpostarłem ziemię; a któż był ze Mną?» (Iz 44, 24)²². Lecz przede wszystkim należy tutaj przywołać znaczący tekst Iz 45,12: *To Ja uczyniłem ziemię אֶרֶץ אֲנֹכִי אֲעֲשִׂיתִי אֶרֶץ וְאָדָם אֲעֲלֶיָּהּ בְּרֵאתִי בְּרֵאתִי אֶרֶץ וְאָדָם אֲעֲשִׂיתִי וְרֹאשִׁים אֲשִׂיבָהּ וְאֶתֵּן אֶת־הָאָדָם אֶת־הָאֶרֶץ וְאֶת־הַיָּם וְאֶת־הַבְּרִיָּה וְאֶת־הַיָּבֵשֶׁת וְאֶת־הַיָּם וְאֶת־הַיָּבֵשֶׁת וְאֶת־הַיָּם וְאֶת־הַיָּבֵשֶׁת* i rozkazuję wszystkim jego zastępom. Nietrudno nie zauważyć tutaj pewnej emfazy w użyciu zaimka osobowego אֲנֹכִי, poprzez którą podkreśla się (jak zresztą w Iz 44, 24), że tylko Bóg, Bóg Izraela, a nie żaden inny, dokonał dzieła stworzenia wszystkich rzeczy. Interesujące z filologicznego punktu widzenia jest użycie dwóch synonimów: אֲנֹכִי אֲעֲשִׂיתִי²³, które oznaczają stwórcze działanie Boga. Pierwszy z nich – אֲנֹכִי אֲעֲשִׂיתִי, o bardziej ogólnej wymowie, opisuje stwarzanie ziemi, natomiast czasownik בְּרֵאתִי odnosi się do stworzenia człowieka²⁴.

Pawłowe *novum*

Relektura Pawłowa zawarta w Kol 1,15–18a wpisuje się harmonijnie w tradycję judaizmu biblijnego dotyczącą *Boga stwórcy wszystkich rzeczy*. Św. Paweł nawiązuje ogólnie do całej tej tradycji, kładąc jednak akcent na Rdz 1,1. Najbardziej ewidentnym jest przywołanie terminu κτίζω, który użyty dwa razy w formie *passivum theologicum* ἐκτίσθη – ἐκτίσται (Kol 1,16) odnosi się w sposób bezpośredni do Boga jako podmiotu logicznego „stwarzania”. Wyrażenia przyimkowe ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ τῆς γῆς mogą być w tej perspektywie postrzegane jako nawiązanie do hebrajskiego וְיָתָהּ הָאָרֶץ וְהַיָּם וְהַיָּבֵשֶׁת וְהַיָּם וְהַיָּבֵשֶׁת וְהַיָּם וְהַיָּבֵשֶׁת, natomiast wyrażenie πάσης κτίσεως (1,15b), jak również neutrum τὰ πάντα (1,16) odnoszą się do wszystkich stworzeń, które Bóg uczynił podczas „sześciu dni stworzenia” i podkreślają ontyczną dominację Chrystusa nad całym wszechświatem²⁵. Trudniej jednak przychodzi utożsamić בְּרֵאתִי z ἐν αὐτῶ (1,16a), lecz i ono zdaje się być możliwe dzięki stałej relekturze Rdz 1,1 zawartej w księgach

²² Zob. J.D.W. Watts, *Isaiah 34–66*, (WBC 25), Waco 1987, s. 90–96, 100–109, 153–158.

²³ Biblia grecka LXX używa w tym kontekście *lectio* uproszczonej: ἐγὼ ἐποίησα γῆν καὶ ἄνθρωπον.

²⁴ Słowo בְּרָא pojawia się w refleksji teologicznej ST dopiero w dobie przesiedlenia. Nie wiadomo, jak wytłumaczyć brak tego terminu w Księdze Hioba oraz w innych księgach mądrościowych. LXX najczęściej tłumaczy słowo בְּרָא przez: κτίσειν (17 razy), ποιείν (15 razy), ὄφχειν (3 razy). W samej zaś Księdze Rodzaju termin ten oddany jest w Biblii greckiej przez ὄφχειν, ποιείν i γίνεσθαι. Zob. K.H. Bernhardt, J. Bergman, H. Ringgren, G.J. Botterweck, בְּרָא, w: *TDOT* II, s. 245–246.

²⁵ Zob. P.T. O'Brien, dz. cyt., s. 46; M.Y. MacDonald, *Colossians and Ephesians*, (Sacra Pagina Series 17), Collegeville 2000, s. 59–60; B. Adamczewski, dz. cyt., s. 196–200.

prorockich ST oraz w pismach judaizmu postbiblijnego²⁶. Św. Paweł podejmuje wszystkie składowe tekstu Rdz 1,1, nie odnosząc się jednak do ich formy syntaktycznej, lecz odczytując je na nowo w świetle całej tradycji judaizmu biblijnego, która go poprzedziła. Przyjąwszy więc taką metodę interpretacji, Apostoł nie wymienia Imienia Bożego, lecz używa strony biernej czasownika κτίζω. Św. Paweł, chociaż zasadniczo używa tekstu LXX, która w Rdz 1,1 oddaje hebrajskie בָּרָא poprzez ἐποίησεν, to w tekście hymnu Kol posługuje się czasownikami ἐκτίσθη – ἐκτισται. Chcąc ująć retrospektywnie całe dzieło stworzenia, Apostoł używa też w sposób inkluzywny sformułowań: πάσης κτίσεως i τὰ πάντα, które to z racji nowej struktury syntaktycznej stają się podmiotem gramatycznym. Tak więc, biorąc pod uwagę, że wszystkie „dzieła” zostają stworzone przez Boga dopiero po stworzeniu nieba i ziemi, św. Paweł stwierdza, że znajdują się one „w niebie i na ziemi”. Apostoł, odczytując uważnie opowiadanie o stworzeniu zawarte w Rdz 1 i posługując się przy tym pośrednictwem Deutero-Izajasza oraz tekstami o Mądrości, poprzez użycie formuły ἐν Χριστῷ podkreśla rolę Słowa Bożego w stworzeniu²⁷.

Właśnie to miejsce jest najbardziej znaczącym w reinterpretacji Pawłowej Rdz 1 w Liście do Kolosan. Stworzenie *za pośrednictwem Słowa* jest dla Apostoła punktem wyjścia do poprawnego zrozumienia roli kosmiczno-zbawczej Chrystusa w Bożym akcie stworzenia. W Rdz 1, 3–31 powtarza się niczym refren stwierdzenie: *Bóg rzekł... i stało się*. Podkreśla ono, z jednej strony, potęgę boskiego aktu stworzenia, który powołuje do istnienia różne stworzenia oraz człowieka, z drugiej zaś – stwierdzenie to akcentuje determinującą rolę słowa: Bóg stwarza wszystko za pośrednictwem swojego słowa. Zatem powtarzające się stwierdzenie: *Bóg rzekł* w Rdz 1, 3–31 (וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים) jest stałym elementem opowiadania o stworzeniu, z którym na zasadzie odpowiedzi korespondują różne sekwencje: *i stało się światło* (Rdz 1, 3), *uczynił to sklepienie* (Rdz 1,7), *ziemia wydała rośliny zielone* (Rdz 1,12), *Bóg uczynił dwa duże ciała jaśniejące* (Rdz 1,17),

²⁶ Znaczące w tym kontekście jest użycie w hymnie tytułu „głowa” – κεφαλή, który pod względem treści odwołuje się do Mądrości, która jako חָכְמָה (początek, pierwotna, przewodniczka) włada, zakłada fundament, przewodzi ludziom w sprawiedliwości i świętości. Inny tytuł przysługujący Chrystusowi to: „Pierworodny” – πρωτότοκος. Podkreśla on głęboką relację, która zachodzi pomiędzy Ojcem i *Synem Jego miłości*. Relacja ta sprawia, iż staje się On *obrazem Boga niewidzialnego*, ponieważ ukazuje nam tajemnicę stworzenia i odkupienia objawiającą się w miłości Ojca. „Początek” wskazuje na wyższość Syna w planie miłości Ojca w tym sensie, że Chrystus jest przyczyną sprawczą, od której wszystko bierze początek, spójność, trwanie (por. Kol 1,16–17).

²⁷ Zob. A.M. Buscemi, dz. cyt., s. 67–68.

Tak stworzył Bóg wielkie potwory morskie i wszelkiego rodzaju pływające istoty żywe (Rdz 1, 21), Stworzył więc Bóg człowieka na swój obraz (Rdz 1, 27). Słowo Boga jest potężne i wszechmogące, realizuje wszystko, co Bóg zamierzy. Jednak w tym opowiadaniu, bardziej niż na wszechmoc słowa, powinno się zwrócić uwagę na fakt, że to Słowo Boże błogosławi istoty żywe (por. Rdz 1, 22), a w szczególności człowieka. Jest to znamieniem Bożej opieki nad stworzeniem i nad człowiekiem: Słowo Boże jest błogosławieństwem, zapewnia opiekę i zbawienie.

Świadomy tej prawdy jest przede wszystkim Deutero-Izajasz (Iz 40–55), dla którego Słowo Boże kieruje dziejami, unieważnia słowa magów i staje się obietnicą oraz pocieszeniem (Iz 42, 5–9; 44, 24–28). Słowo, które zawiaduje dziejami, jest tym samym słowem, które było sprawcą stworzenia. Ono też – jak mówi Izajasz – powołało do istnienia stworzenia oraz Izraela: *Kto zdziałał to i uczynił? Ten, co z nicości wywołuje od początku pokolenia, „Ja, Pan, jestem pierwszy, z ostatnimi również Ja będę!”* *Spojrzały wyspy i lękają się, drżą krańce ziemi! – Zbliżają się i przychodzą. Ty zaś, Izraelu, mój sługo, Jakubie, którego wybrałem sobie, potomstwo Abrahama, mego przyjaciela! Ty, którego pochwyliłem na krańcach ziemi, powołałem cię z jej stron najdalszych i rzekłem ci: „Sługą moim jesteś, wybrałem cię, a nie odrzuciłem”* (Iz 41, 4–9). Również psalmy rzucają światło na rolę Słowa Bożego w dziele stworzenia: *Bo słowo Pana jest prawe, a każde Jego dzieło [oparte] na wierności. On miłuje prawo i sprawiedliwość; ziemia jest pełna łaskowości Pańskiej. Przez słowo Pana powstały niebiosy i wszystkie ich zastępy przez tchnienie ust Jego. On gromadzi wody morskie jak w worze, oceany umieszcza w zbiornikach. Niech cała ziemia boi się Pana i niech się go lękają wszyscy mieszkańcy świata! Bo On przemówił, a wszystko powstało; On rozkazał, i zaczęło istnieć* (Ps 33, 4–9); *Na ziemię zsyła swoje orędzie, mknie chyżo Jego słowo. On daje śnieg niby wełnę, a szron jak popiół rozsiewa. Ciska swój grad jak okruchy chleba; od Jego mrozu ścinają się wody. Posyła słowo swoje i każe im tajać; każe wiać swemu wiatrowi, a spływają wody* (Ps 147, 15–18). Przytoczone tutaj dwa teksty pozwalają nam zrozumieć reinterpretację Pawłową. Autor natchniony stwierdza, że Słowo *jest posłane* (Ps 147, 15.18), by spełnić Boży plan. Dalej powiada, że Słowo jest *ישׁר* – „prawe”, a każde Jego dzieło *בְּאֵמוּנָה* – *oparte na wierności* (33,4), to znaczy: spełnia Ono to, co Bóg zamierzył zrealizować w niebiosach i na ziemi. Ten sam autor dodaje też: *Przez słowo Pana powstały niebiosy* (*בְּדִבְרֵי יְהוָה שָׁמַיִם נִעְשׂוּ וּבְרוּחַ פִּי לֹלְצָבָאִים*), jego stwierdzenie *יהוה*

בְּרַבֵּר ma wyraźne znaczenie instrumentalne, czasownik נִעָשׂוּ w formie *nifal* zdaje się antycypować *passivum theologicum* użyte przez Apostoła Pawła w Liście do Kolosan, a wyrażenie כָּל-צְבָאוֹת może być postrzegane jako odwołanie się do potęg niebieskich. O ile jednak Ps 33 może być uznany jako reinterpretacja Rdz 1,1 w ramach Starego Testamentu²⁸, która zainspirowała wypowiedzenie Apostoła zawarte w Kol 1,15–16, to myśl Pawłowa podąża dalej pod wieloma aspektami, bowiem: 1) występujące w Kol 1,16 złożenie przyimkowe δι' αὐτοῦ wyraża w sposób wyraźny sens pośredniczenia, ale pojawiające się w hymnie ἐν Χριστῷ, rozumiane metaforycznie, może wyrażać ministerialną przyczynę sprawczą bądź być rozumiane jako *sociativus*: „w Nim” i podkreślać bytową zależność całego świata od Chrystusa, a to oznaczałoby pójscie dalej niż myśl zawarta w Ps 33, 4; 2) εἰς Χριστόν zawarte w Kol 1,16, wskazujące metaforyczny kierunek przyczyny ostatecznej, nie ma żadnego odpowiednika w Ps 33, 4; 3) podczas gdy w słowach בְּרַבֵּר יְהוָה, zawartych w Ps 33, 4, trudno jest się dopatrywać jakiejś personifikacji, w Kol 1,16 złożenia przyimkowe ἐν Χριστῷ, δι' αὐτοῦ, εἰς Χριστόν odnoszą się do osoby i wskazują Jezusa, Syna posłanego przez Ojca dla zbawienia świata; 4) również Pawłowe wyliczenie potęg niebieskich: „Tronów, Panowań, Zwierzchności i Władz” może być postrzegane jako rozwinięcie myśli o ich stworzeniu dzięki פִּיּוּרָן.

Apostoł Paweł, przystępując do relektury *Credo* Ludu Pierwszego Przymierza zawartego w Rdz 1,1, dokonał jej poprzez zaczerpnięcie z bogactwa tradycji prorockiej oraz sapiencjalnej ST. Najbardziej ewidentne i determinujące wydaje się odwołanie do tej ostatniej, a w szczególności do jej refleksji dotyczącej בְּרַבֵּר יְהוָה, chociaż – jak stwierdziliśmy wyżej – w kontekście hymnu Kol 1,15–20 należy zwrócić uwagę na personifikację. To Chrystus jest przedstawiony jako *uprzywilejowane miejsce* (ἐν Χριστῷ), w którym Ojciec objawia swoją θέλημα stwarzania świata. Ponadto, ponieważ Chrystus jest ściśle zjednoczony z Ojcem, toteż działa wraz z Ojcem, a więc stworzenie jest dziełem Ojca i Syna (δι' αὐτοῦ). Chrystus staje się też celem ostatecznym wszystkiego (εἰς Χριστόν), ponieważ stworzenie,

²⁸ Zob. P.C. Craigie, *Psalms 1–50*, (WBC 19), Waco 1983, s. 272–273.

które zawdzięcza swój byt pośrednictwu Chrystusa, w Nim ma swoją podstawę istnienia oraz jest ukierunkowane na jego panowanie i przeznaczone do Jego Królestwa (Kol 1,13).

Summary

Paul's Christological reflection in the hymns throughout his epistles abounds in a variety of references which, according to exegetes, point to Hellenistic thought or the theological reflection of Judaism. The hymn of Col 1:15–20, whose first verse refers to the act of Creation, presents a Pauline re-reading of Gen 1:1. This is a specific re-reading, conducted in the light of other Old Testament texts. The author of the paper notices that the Apostle, while thoroughly reading the account of the Creation in Gen 1:1 and with the help of Deutero-Isaiah and the texts on Wisdom, underlines the role of the Word of God in the act of the Creation; this is manifested in Paul's formula ἐν Χριστῷ. The action of the Word of God is emphasized in Is 42:5–9, 44:24–28 and in the Psalms (Ps 33 and Ps 147:15–18). A particular attention should be paid to Ps 33 which, as a reinterpretation of Gen 1:1 within the Old Testament, might have influenced the Apostle's statement in Col 1:15–16. However, Paul's thought goes even further and although the Old Testament texts quoted in the article contain hardly any personification, the prepositional phrases: ἐν Χριστῷ, δι' αὐτοῦ, εἰς Χριστόν in Col 1:16 refer to a person and indicate Jesus, the Son sent by the Father to save the world, with other fragments in the hymn stressing the ontological dependence of the entire world upon Christ.